

החיה היבבנית של העלבון

קרו דותן

העלבון מספק חומר בעירה בלתי פוסק לבעבוע החברתי של העידן הפופוליסטי. השפה הפוליטית והתרבותית אינה חדלה להעליב ולהגיב לעלבון, אבל העלבון עצמו נותר שחקן צללים. אנחנו לא מפסיקים לחפש דרכים למגר עלבונות מחיינו, טועים לחשוב שהעלבון ייעלם, אבל הוא עקשן. הגיעה העת להפסיק לפחד ממנו

אוגוסט 2023

אני דופקת על דלת והדלת נשארת סגורה. אני מדברת ולא שומעים אותי. אני פה ואני שקופה. או שלא רואים אותי נכון. או שאומרים עליי. או שאומרים לי. העלבון הוא קטן ומקטין, ועצם ההיעלבות מוסיפה על העלבון. חז"ל אומרים: "וְהָיָה צְנוּעַ וְאָרְךְ רוּחַ וּמוֹחַל עַל עֲלֻבוֹנוֹ"^[1]. מי שלא מתגבר על עלבונו ראוי לעלבון שני. הנעלב הוא עלוב. שואלים: "נעלבת?", כדי שנמהר להכחיש: "לא נעלבתי".

העלבון לא תמיד ניתן למסגור כפגיעה קונקרטיה בזכויות. הרבה פעמים הוא מופיע כשארית, כמשקע שנותר בקרקעית גם כשאי-אפשר להצביע על עוולה לגיטימית או לאחר שהעוולה סומנה ויושבה. העלבון נשאר. הוא ילדותי, לא בוגר, הוא כאב של לא-מתפקדים. הוא מפריע להתקדמות. "מיותר להיעלב מזה", אומרים לנו. מצפים מאיתנו לא ליפול אל מלכודת העלבון, שיש בה כנראה משהו מפתה עבורנו, שלולית בוץ שקשה לעמוד בקסמיה. אחרי שהחלקנו אל העלבון נתקשה להיחלץ ממנו, לא נמהר לנקות את עצמנו, נישא אותו ככתם בלתי מחוי, הרבה מעבר לנחוץ.

על פי מילון אבן שושן, העלבון הוא "פגיעה בכבוד". אבל אלה מאיתנו שנפגעים במידה הרבה ביותר מעלבונות, על פי רוב אין להם הרבה כבוד מלכתחילה. מחקרים כמותניים מראים כי הערכה עצמית גבוהה עשויה להגן עלינו מפני היעלבות.^[2] אך גם כאן מכירים במידה של טאוטולוגיה, בהתחשב בזה

שההערכה העצמית כוללת מרכיב של עמידות בפני עלבונות.^[3] נתון חוזר במחקרים הללו - נתון שחוצה תרבויות ונתמך בשאלונים של קרוב למיליון נסיינים מעשרות מדינות - הוא שלנשים יש הערכה עצמית נמוכה יותר מאשר לגברים,^[4] מה שהופך אותן מועדות יותר להיעלבות.

נוטים להסמיך בין עלבון ובין כעס, עד שנדמה כאילו העלבון הוא רק הטריגר שנטמע לבסוף במופע המוחצן יותר של הכעס. אבל הם אינם היינו הך. גם אם העלבון הרבה פעמים מתפרץ בצורת כעס, הכעס הוא לא גאולתו הנכונה אלא העקבתא דמשיחא שלו, הקץ הכוזב והמכזיב שלו. הנעלבת תתבוסס בעלבונו נצח קטן, עד שברגע של חולשה היא תחתור, חסרת אוויר, אל מצבורי החמצן העכורים של הכעס, כדי שיפיח בה רוח וימלא את מקומו הריק של הכבוד. נדמה לה שהכעס הופך אותה לאדם אחר, שהוא נושא אותה על גב הנמר, שהוא יכול לקחת אותה רחוק מעצמה. בלעדיו היא באמת כלום.

העלבון מוגדר כ"פגיעה בכבוד", אבל בד בבד הוא גם מאיר בפנינו את מקומו של הכבוד, את החלל הריק שנותר לאחר הפגיעה בו. הוא מגלה לנו עד כמה בעצם הכבוד חסר לנו. כמו כאב פנטום באיבר הכבוד האבוד שלנו, העלבון מתמקם בתוך היעדר, ולכן לא יכול להיות אך ורק מקומי. הוא מקרין את נפקדותן העקרונית של ההערכה, ההכרה, ההתקבלות. הנעלבת מצביעה על חסרונו של המבט החיצוני, המכיל והמשייך והמקבל, בתור מה שמזהה אותה.

חסרונו של המבט המזהה והמשייך יכול בסופו של דבר גם להיות מופנם כזוהת עצמית. דידיה אריבון כותב על העלבון המוטח בהומוסקסואל וטוען כי הוא יוצר את זהותו ומכונן אותו כסובייקט. עלבון הוא מבחינתו צורה של אינטרפלציה, של מפגש ראשוני עם הכפיפות לאידיאולוגיה. "הכול מתחיל בעלבון", הוא כותב.^[5] כאשר מעליבים אותי מפגישים אותי עם המבט החיצוני עליי. מכריחים אותי להתמקם מולו: להסתתר מפניו, להתריס כלפיו, לנכס אותו.

אלא שמתחת לעלבונו המזהים, המוטחים בנו בגלוי, יש עולם מצולות של עלבונו שאינם מוטחים בנו בפנינו, שמותירים אותנו לנוכח השקט של ההדרה, השקיפות והבדידות, ללא הסבר או מובן ואפילו ללא הצדקה להיעלב. מול מה תגדיר את עצמה המודרת, איך תבנה את זהותה לנוכח העלבון, כאשר ברוב המקרים לא נחשף בפניה אפילו התוכן המעליב שתוכל להתנגד לו?

העלבון השקט, הסביל, הסמוי, מצטרף לעלבונו הגלויים ומהדהד אותם: מה שנאמר הוא רק קצה קצהו של מה שלא נאמר. מצבים כמו הדרה, אפליה, דחיקה לשוליים וסטיגמות למיניהם כרוכים בעלבונו שלא יגיעו אלינו, לא ייאמרו לנו בפנינו. לא נוכל אלא להסיק אותם מתוך מצבנו המבודד והדחוי. לא נוכל להסתמך עליהם כדי לכוון מתוכם זהות אלטרנטיבית יציבה. כל שנותר לנו הוא לארוב לקצוות של פשר שיגיעו אלינו, ומתוכם לדמיין את כל מה שלא נאמר.

וכך, גם מתוך הבדידות שלה, הנעלבת משוקעת בעולם החברתי ומנסה ללא הרף להתחקות אחרי העלבונו הסמויים מהעין. העלבון - יותר מרגשות שליליים אחרים כמו בושה, בוז, מבוכה, השפלה ועוד - שואב את תוקפו מסיטואציות חברתיות. המוסר של הנעלבת הוא מוסר העבדים של ניטשה: היא מנהלת פנקסנות של עוולות עבר, וריסנטימנט הוא דלק הבעירה שלה.^[6] המחוקק המקראי גוזר את

החובה המוסרית כלפי העבדים מתוך שלילת העוול שנעשה לבני ישראל, ומנמק את החובה לשלח את העבד בשנה השביעית מתוך מה שעוללו המצרים לבני ישראל: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים". כמותו, גם הנעלבת זוכרת היטב כל מה שנעשה לה ושואפת לבטל, להפוך, לנקום.

העלבון זוכר. המבנה שלו ספירלי: הוא נע בין ההווה והעבר במעגלים משתנים, כמעט תמיד אפשר לומר שהוא "יושב על עלבון קודם". כל מקרה חדש משתלב בהיסטוריית ההשפלות, התבוסות, האפלויות, ומוסיף לה נדבך. לעומת הכעס, המתקיים בהווה, העלבון צומח אל העבר. ניטשה מביא כדוגמה למוסר אצילי את הרוזן מיכבץ, שהיה משולל כל כוח זיכרון לגבי מעשי עלבון ונבלה שעשו כלפיו, ואם לא היה מסוגל לסלוח - הרי זה רק משום שהיה שוכח. הנעלבת, שלא כמו הרוזן בעל המוסר האצילי, מעגנת את זיכרונה בעוולות שנעשו כלפיה או כלפי אחיה ואחיותיה לעוולה: היא לא רשאת לסלוח, ולא רשאת לשכוח, משום שהזיכרון החברתי הוא יסוד תפיסתה המוסרית.

אבל הזיכרון שהנעלבת נשענת עליו הוא במידה רבה סלקטיבי, והיא מפלסת בתוכו נתיב מלא בספקות, עמימות ופקפוק עצמי. לא פעם קשה להסביר לאחרים ממה נעלבתי. האם נעלבתי ממה שנאמר בהווה, מהאופן שבו נאמר, או ממה שלא נאמר? או שיש בהיעלבות שלי כעת ממד שרירותי, והיא מעין מחוות זיכרון לשורת המקרים מהעבר, עם אותו אדם ועם אחרים, שעליהם הבלגתי?

התעתוע והספק הם חלק בלתי נפרד מהעלבון. שהרי העלבון לעולם לא יצהיר על עצמו ככזה. איש לא יכריז "הנה אעליב אותך עכשיו", ואם יעשה זאת - הדברים שיאמר יהיו הרבה פחות מעליבים, ולו משום שהכיר בעובדת קיומו של כבודי הפגיע. העלבון מתקיים לא פעם כשאלה יותר מאשר כתשובה: אני **צריכה** להיעלב עכשיו? האם פגעו בהילת הרפאים של הכבוד החסר שלי? אם אין לי כבוד משל עצמי, לא אוכל לדעת זאת אלא על סמך הדקורום של זמני, אילו רק היה דקורום אחד כזה. וגם אם כללי המוסר המקובלים לא מסמנים הפרה ברורה של הכבוד, האם בכל מקרה **מותר** לי להיעלב? האם מותר לי להיעלב גם אם לא הייתה כוונה, גם אם מה שנעשה נעשה במחדל, גם אם יש הסבר? ומה אם אני טועה והעלבון אינו אלא תוצאה של השלכה, טעות, פרשנות יתר?

העמימות האינהרנטית של העלבון היא חלק ממה שמוסיף על פגיעתו. הוא ארסי במיוחד כשהוא מגיח באיגוף ערמומי, נסתר, בלתי צפוי. שאלונים פסיכולוגיים מעלים כי דווקא הקרובים לנו ביותר הם שמעליבים אותנו בצורה הפוגענית ביותר.^[7] אבל יותר מהקרבה אל המעליבים, כוח הפגיעה הייחודי של העלבון נעוץ בהיותו נתון לפרשנות. העלבון מופיע הרבה פעמים כמצבור של חצאי סברות, ספקולציות, קצוות שלא בהכרח מתחברים אבל מגרים את חושי הפרשנות שלנו, את דמיוננו. אנחנו נמשכים להפוך בו, למצוא אותו שוב ושוב מחדש, כמו באשליה האופטית שגורמת לנו לראות פעם נערה ופעם גולגולת. מחשבת העלבון יכולה להפוך דבר שנראה תחילה תמים לעוין, מחמאה להשפלה (כשאדם אומר לנו שהפתענו אותו באמירה חכמה, האם הוא מחמיא לנו?). כל היפוך כזה מחדש את העלבון, מגלה לנו אותו כבראשונה.

כדי להחזיק בעלבון, הנעלבת תצטרך לסגור עליו את אגרופה, להתעקש עליו לנוכח כל מה שדוחק בה להתגבר עליו. היא תצטרך, אם לנסח את זה באופן קצת פרדוקסלי, "לתת לו את הכבוד". העלבון לא יתקיים אם היא לא תתעקש עליו, בפרינציפ. בדרך כלל אפשר לפטור את הדברים כטעות, מקריות, אי-הבנה, חוסר שימת לב. אפשר להבליג, לסלוח, לשכוח. אבל כשאני נעלבת אני מחפשת במה שהתרחש משהו גדול ממנו עצמו: תשובה עקרונית, שיטתית, אישית, ועם זאת חובקת כול - מה הם ראו בי שהתיר להם לומר את מה שאמרו, לעשות את מה שעשו? האם איתרו בי סדק, חולשה סמויה או רשות בלתי מודעת שהבטיחו להם שהעלבון מגיע לי, שלא ארצה או לא אוכל להחזיר?

הנעלבת לא מפסיקה לדמיין. עלבונה נשען על דמיון הן כדי לפרש עלבונות פעילים, מפורשים, הן כדי להסיק על קיומם של עלבונות סבילים, מובלעים. היא תחשוד בעצמה שהיא בוודאי רגישה מדי. לא בטוח שעלבונה מגיע למדרגת עלבון. עלבונה מוטה בהגדרה, מוסיף וגורע, נאמן לאמת שהיא חלקית בהכרח אבל נשענת על חומרי מציאות חברתיים ריאליסטיים בתכלית. היא תבנה מגדלים של כתבי טענות שתפארתם על החד-צדדיות המובהקת שלהם - מצבור של טיעונים חלקיים, פריכים, תפאוורת תיאטרון שמושכות את ליבנו דווקא בשל המרכיב האשלייתי שבהן. דוסטויבסקי הפליא בתיאור הכוח היצירתי של העלבון, בין השאר ב"כתבים מן המחותרת", שבו הוא מתאר את יכולת ההמצאה האינסופית של גיבורו:

שם, במחותרת המגעילה והמצחינה שלו, העכבר הפגוע, הרדוף והנלעג שלנו שוקע מיד ברשע קר, ארסי, והעיקר - נצחי. במשך ארבעים שנה הוא יזכור את עלבוננו עד הפרט האחרון, עד לפרטים הקטנים והמבישים ביותר, ותוך כדי כך עוד יוסיף לו מעצמו, כל פעם שייזכר בו, כל מיני פרטי-פרטים מבישים עוד יותר, תוך שהוא מרגיש ומטריד-להכעיס עוד יותר את עצמו בדמיונו שלו. הוא עצמו יתבייש בדמיונות שלו, אך בכל זאת ייזכר בכל דבר, יחזור על כל פרט, ימציא כל מיני להד"מים על עצמו בתירוץ שגם לו זה יכול היה לקרות, ולא יסלח על כלום.^[8]

"הוא יזכור את עלבוננו עד הפרט האחרון": העלבון זקוק לפרטים, הוא אוגר פרטים. הוא יוסיף לעצמו עוד ועוד מהם, גם כאלה שלא קרו לו, וכמו גיבור "כתבים מן המחותרת" הוא יגייס לטובתו פרטים הרבה מעבר ל"פרט האחרון". העלבון בשיאו הוא יוצר ריאליסטי גדול. וכמו כותב רומנים רב כישרון, הדבר שאותו העלבון יוצר בסופו של דבר - גם כשהוא לגמרי לבדו, במחותרת - הוא עולם חברתי, פוליטי ורגשי נכון מאין כמותו גם אם לא התרחש מעולם. הוא משעבד אליו אוסף של דמויות משנה, זוטי דברים, אירועים לא-אירועים. הוא יעלה בדמיונו את "הפרטים הקטנים והמבישים ביותר" של מה שקרה וגם את מה שיכול היה לקרות ולא קרה, ימציא "כל מיני להד"מים על עצמו", כלשון דוסטויבסקי, ואלה ירכיבו סיפור שיחשוף את העוקץ שהעובדות לא ידעו שיש בהן.

מצבים של אפליה והדרה מחייבים הרבה פעמים עבודת פרשנות יצירתית ומגמתית של עובדות המציאות. האם אישה תדע בוודאות למה לא קידמו אותה לתפקיד ניהולי? תמיד יהיו שפע הסברים ("קשה לי לדמיין אותה בתפקיד"), וכולם יהיו נכונים, כמובן, במידה רבה. האם אדם יודע מדוע לא השכירו לו דירה, לא קיבלו אותו לעבודה, לא נתנו לו להיכנס למועדון, לא קיבלו אותו לחבורה,

לקהילה, למעגל חברתי? כמעט תמיד יש סיבות. כמעט תמיד הן מנוסחות בשפה עניינית לכאורה. וגם אם הסיבות אינן לגמרי מדויקות בהווה, הן נוטות לעצב את המציאות בדמותן, לנבא את עצמן (אדם שמודר מנימוקים סוציאליים, עם ההדרה לא פעם ייהפך לסוציאלי עוד פחות).

עלבון הוא החיישן ההולך לפנינו, לפני החשד שלנו, ומסגיר בפנינו את תמונת המציאות עוד לפני שהסטטיסטיקות משלימות עבורנו את השיטתיות העומדת מאחורי מה שקרה לנו באופן פרטי. הנעלבת לעולם לא תקבל את התמונה המלאה של האפילויות, ההטיה הבלתי הוגנת, הסטיגמות והדעות הקדומות. בדרך כלל היא סמויה גם מעיני המחוללים, שהתירוצים שלהם באים להגן בראש ובראשונה עליהם עצמם מפני נטיות ליבם. הנעלבים נותרים עם יצירת עלבונם, פרי דמיונם - סיפור רעוע, חד-צדדי לחלוטין, אוסף של שברי זיכרונות ופרטים שחלקם היו וחלקם רק יכלו להיות - אבל הדבקות בו היא התשובה הניצחת, המכובדת, לכבוד-הפנטום שלהם.

השיח העכשווי הוא זירה שמופעלת על ידי עלבונות, אבל העלבון עצמו נותר מכוסה. אנחנו חיים בעולם רווי דיבות, השתקות, החרמות, ביטולים וביטולים-שכנגד, שהם מטבע אפקטיבי בתרבות ובפוליטיקה מבוססות אמוציות כמו שלנו. העלבון הוא מחולל פוליטי ותרבותי רב כוח: הוא הון פוליטי (שקופים, סוג ב), קבלן של חילופי דורות (בומרים, פייסי), מסמן של גבולות השיח הלגיטימי (למי ומתי מותר לומר משהו). השפה הפוליטית והתרבותית אינה חדלה להעליב ולהגיב לעלבון, אבל הוא כשלעצמו נותר שחקן צללים שמרשה לסוכניו לדבר בשמו, לנכס אותו, להגיב עליו ולתקוף בגינו. הוא מופיע כמכשיר חברתי וכמקדם של תהליכים רחבי היקף, בעוד ממד הפגיעה בפועל, הן מהצד הפוגע (ההעלבה) הן מהצד הפגיע (ההיעלבות), נשאר בשוליים. דוד לוי היה מאחורוני הפוליטיקאים הישראלים שביטאו בקולם עלבון מוחשי; היום פוליטיקאים נזהרים יותר, עוקפים את העלבון, משתמשים בו בלי ליפול אליו. העלבון מספק חומר בעירה בלתי פוסק לבעובע החברתי שלנו בעידן של התלקחות פופוליסטית אנטי-אליטיסטית, אבל הוא גופו, בקולו המייבב, המביש, הנזקק, כמעט שאינו מופיע, חושפני מכדי להיחשף.

שורה של ספרים ומאמרים שהתפרסמו בשנים האחרונות עוסקים בנוכחות ההולכת וגוברת של גילומי העלבון על הבמה הציבורית. רבים מהם עוסקים בתרבות הביטול בצפון אמריקה ובקנדה, ורבים עוד יותר - בפוליטיקה האגרסיבית המשרתת את עליית הפופוליזם. רק לאחרונה ראה אור ספר נוסף שעוסק בשפה הפוליטית שטופת העלבונות, ההפחדות וההסתות.^[9] הספר, המתמקד בארצות הברית, אוקראינה וישראל, טוען כי השפה הפוגענית מסייעת לקידום ולביצור כוחם של פוליטיקאים כוחניים שנתמכים על ידי ציבורים החשים כי מעמדם מאוים. כאן, כמו בספרים רבים אחרים על עליית הפופוליזם, העלבון נדון כמסמן של אותנטיות, עממיות, אנטי-אליטיזם, מיליטנטיות. התקשיתי מאוד למצוא ספרים העוסקים בעלבון כרגש ממשי ובדרכים הנפתלות שבהן הוא מחפש ביטוי ציבורי, למעט בפרוזה (דוגמה בולטת היא מישל וולבק, המגלם בעקביות, ביצירותיו ומחוץ להן, את הקול משולל הכבוד, המנודה והנלעג, של הגבר המערבי הלבן שזכויות היתר המסורתיות שלו נפגעו, או כך נדמה לו).

ייתכן שהעלבון נתפס כחשוף מדי בגלותו את שבירות הדימוי העצמי שלי, כאילו יש בכוחו לחשוף את שייכותו של פצע הזהות שלי: אמרי לי מה מעליב אותך ואומר לך מי את. האם את נעלבת כאישה, כמזרחית, כלסבית, כערבייה, כשמנה, כזקנה, כנכה, כענייה. אלא שהעלבון למעשה מתקשה לחשוף את שייכויותינו, הוא לא מתמייך. הוא מעררב זיכרונות, זהויות, נאמנויות; טווח תחולתו עשוי להיות גדול פי כמה מהטריגר המסוים שעורר אותו. הוא נוטה להדהד הרבה מעבר לו, לעורר הקשרים וספקות שעשויים לערער את האופן שבו אנחנו מבינים את זהותנו. אולי לכן בחברת ראויה כמו שלנו, שבה המראָה היא כלי מרכזי כל כך בדינמיקה החברתית שלנו, העלבון הוא עירום פנימי מכפי שנוכל להרשות לעצמנו לגלות.

בשעה שמחוץ לחוגים הפרוגרסיביים מתגברות הקריאות לשחרר את השיח לדיבור "חופשי" שלא עוצר בגבולות הזהירות, החדשים והישנים (למעשה, ההתעלמות מתמרורים היא בדיוק מה שמסמן את עוצמתם של מנהיגים פופוליסטיים בסגנון טראמפ), בתוך החוגים האלה נוכחותו המורגשת ביותר של העלבון היא באמצעות הפרקטיקות המיועדות למנוע את הופעתו או לפחות לצמצם אותה. אנחנו לא מפסיקים לחפש דרכים למגר עלבונות מחיינו. אנחנו מתווכחים על גבולותיהם של מנגנונים חברתיים מונעי עלבונות, על הדרך להתייחס למיקרו-אגרסיות, לטריגרים ולביטולים, ושואלים עד כמה נהיה מוכנים למשטר ולהגביל את השיח שלנו כדי שכבודם של המשתתפים לא ייפגע. אנחנו תופסים את העלבון כאויבן של השפה התרבותית והפוליטיקה הנקייה. הוא נתפס כאיום, זיהום, חיה פוליטית וחברתית בלתי צפויה. אנחנו נתבעים לרסן ולתקן את עצמנו, להיזהר פן נעורר אותו. השורה הארוכה של מנגנונים חברתיים שמבקשים לצמצם את העלבון ולנטר את מינוניו מגלה לנו עד כמה אנחנו כחברה מעריכים את כוחו: אנחנו כנראה מאוד פוחדים מעלבון.

מעמדו הדחוי והנקלה של העלבון הופך אותו למחוקק חברתי. הוא מגדיר את גבולות הדקורום התרבותי והפוליטי של הזמן, את הרגשות שיש להתחשב בהם ואת מי שיש להתחשב בו. מי שלא נעלב, או שעלבוננו לא נספר, הוא מי שלא יכול - ולו בדמיונו או בדמיונו - להיות חלק מאיתנו. קמפיין השקופים של ש"ס התייחס אך ורק ל"אזרחי ישראל" מתחת לקו העוני. שיח העלבון, והפרקטיקות למניעת עלבון וקיפוח, נבנים על פי מידתם של בני המעמדות הבינוניים ומעלה, אלה שסמוכים לאדון או שהם האדון עצמו, שכבודם נתפס כראוי להגנה, ולא של מי שמתחתם, חסרי הבית, האזרחות והמעמד, שבכל הנוגע להם כבוד נתפס כמותרות. מי שנעלב הוא מי שרשאי לצפות - או לפחות לחלום - שיכבדו אותו מלכתחילה. העלבון שאינו מיוצג עדיין, או שאינו מיוצג כהלכה, הוא ממד העומק של הבעבע החברתי שלנו ואופק ההשתנות שלנו.

החיה היבבנית של העלבון - אנחנו נזהרים מאוד שלא להעיר אותה. אנחנו מנסים לגרש מהשיח המכובד את כל מה שיקים אותה, גם בלי שנדע לתחום את צורתה או לחזות מה ידגדג את שפמה. אנחנו רוצים לחשוב שאנו יודעים לצפות את מהלכו של העלבון, את הגורמים המעוררים אותו. אבל הוא עוקף את מנגנוני הבקרה והסינון שלנו. קמפיינים פוליטיים יודעים לתדלק אותו גם באמצעות שברי דברים מרומזים. הוא השד שבבקבוק. כשהוא פועל עליי, הוא מפעיל אותי באופן ובעוצמה שלפעמים מפתיעים

גם אותי. גם כשאני יודעת לומר "נעלבתי בתור כך וכך", לא תמיד אוכל לעצור את הדחידיו של העלבון בעבר אל מצבים אחרים, לא לגמרי קשורים, ואל שאר נסיבות אישיות וקולקטיביות. לא תמיד יהיו לי המילים לנסח את טיב הפגיעה.

יותר מאשר במילה או בהתנהגויות מבודדות, העלבון מופיע בתודעתי כיבבה המשוקעת בתוך סיפור משתנה. אני אספר לעצמי את הסיפורים החברתיים הללו, עמוסי הפרטים, המכילים בתוכם את השורש הלא לגמרי מוגדר של העלבון, והסיפורים האלה יפעלו בתוכי כמו ארכיון ספרותי וירטואלי, הנושא בתוכו קוץ שלא נשלף עדיין.

העלבון הוא צומת של מה שמתחולל באזורים הפרטיים ביותר של הנפש ושל תהליכים חברתיים ופוליטיים רחבים יותר. לא לגיטימי להעליב כשם שלא לגיטימי להיעלב. אנחנו מתביישים בו ומנסים להיאבק בו, בתוכנו ובשיח סביבנו. יש מי שטועים לחשוב שהוא ייעלם מעצמו עם תיקון העוולות החלוקתיים המטריאליים, אבל זה לא עובד: העלבון עקשן, והוא נשאר גם אחרי שהמצב המטריאלי משתנה. יש מי שקראו לצדק חלוקתי של כבוד והכרה,^[10] אבל לפעמים העלבון נשאר גם אחרי שמשטר הכבוד משתנה. אנחנו נלחמים בו באמצעות פרקטיקות חברתיות שמנסות לסלק או למנוע אותו, אבל רק דוחקים אותו עמוק יותר אל המחשכים, שם הוא משגשג. הוא משנה גם את האופן שבו נוכל להבין מי או מה זה "אנחנו". הוא מתחדש כל הזמן, טווח סביבו את הדמיונות שלנו, הזיכרונות שלנו ומוסר העבדים שלנו. הוא מעצב אותנו, מגדיר את גבולות הפרטי שלנו. הוא החומר כפול-הפנים שנחשף כל הזמן על פני השטח אבל שומר בתוכנו על צורה פנימית, אינטימית מאוד, בלתי ניתנת לתיווך. אולי בגלל זה מחריד אותנו כל כך להקשיב ליבבה שלו.

הערות שוליים

[1] † משנה, אבות ו, א.

[2] † Isabella Poggi and Francesca D'Errico, "Feeling Offended: A Blow to Our Image and Our Social Relationships," *Frontiers in Psychology* 8, 2018, article 2221

[3] † Jonathan D. Brown and Margaret A. Marshall, "Self-Esteem and Emotion: Some Thoughts about Feelings," *Personality and Social Psychology Bulletin* 27(5), 2001, pp. 575-584

[4] † Weibke Bleidorn, Ruben C. Arslan, Jaap J. A. Denissen, Peter J. Rentfrow, Jochen E. Gebauer, Jeff Potter, and Samuel Gosling, "Age and Gender Differences in Self-Esteem: A Cross-Cultural Window," *Journal of Personality and Social Psychology* 111(3), 2016, pp. 396-410

[5] † Didier Eribon, *Insult And The Making Of The Gay Self*, trans. Michael Lucey, Durham: Duke University Press, 2004, p. 15

[6]† ניטשה מבחין בין מוסר אצילים, המפתח מושג של טוב שהוא תוצאה של מחשבה מוסרית יזומה וספונטנית, ובין מוסר עבדים, שהוא פסיבי, תלוי הקשר, וגוזר את הכלל המוסרי שלו מתוך שלילת העוול שנעשה לו. ראו פרידריך ניטשה, **מעבר לטוב ולרוע: לגניאלוגיה של המוסר**, בתרגום ישראל אלדד, ירושלים ותל אביב: שוקן, 1967, עמ' 229-260.

[7]† פוגי ודי'אריקו (לעיל הערה 2).

[8]† פיודור דוסטוייבסקי, "כתבים מן המחותרת", **רשימות חורף על רשמי קיץ: כתבים מן המחותרת**, בתרגום גרשון חזנוב, ירושלים: כרמל, 1996, עמ' 142.

[9]† Thomas Zeitzoff, *Nasty Politics: The Logic of Insults, Threats, and Incitement*, Oxford: Oxford University Press, 2023

[10]† על הפן החלוקתי של פוליטיקת ההכרה ראו אקסל הונֶת, **זלזול ומתן הכרה: לקראת תיאוריה ביקורתית חדשה**, בתרגום איה ברזיר, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2008; ננסי פרייזר, "מחלוקה להכרה? דילמות של צדק בעידן 'פוסט-סוציאליסטי'", דני פילק ואורי רם (עורכים), **שלטון ההון: החברה הישראלית בעידן הגלובלי**, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, 2004, עמ' 270-298.

קרן דותן היא מבקרת וחוקרת ספרות. ספרה "צורה עושה צורה", העוסק בסופרים מזרחים בארץ ישראל בסוף התקופה העותמאנית ובתחילת המנדט הבריטי, ראה אור בהוצאת משגב ירושלים ופרדס בשנת 2022.
